

ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ А. С. МАКАРЕНКА

У статті подано дидактичні погляди видатного вітчизняного педагога А. С. Макаренка щодо використання туристично-краєзнавчої роботи як одного з методів виховання та впливу на естетичне ставлення до природи.

Ключові слова: туристично-краєзнавча робота, похід, екскурсія, виховання.

На відміну від багатьох видів спорту і туризму, дитячо-юнацький туризм є однією з найефективніших технологій, найважливіша мета якої полягає у формуванні здорового способу життя людини й суспільства в цілому. Адже діти та молодь – це майбутнє покоління країни, саме тому цей напрям має державне значення. Саме тому найважливіші завдання дитячого-юнацького туризму полягають у тому, щоб повернути молодому поколінню прекрасний світ, прищепити почуття прекрасного як у природному, так і в міському середовищі існування.

Мета статті полягає у висвітленні та аналізі особливостей формування й реалізації цільових, змістових та організаційних компонентів системи туристично-краєзнавчої роботи у вихованні естетичного ставлення до природи в системі А. С. Макаренка.

Важливе місце в справі державного значення належить освітньому краєзнавству, яке спрямоване на виховання патріотизму, любові до своєї Батьківщини, свого народу, свого краю. Підтвердженням цього є Указ Президента України “Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні” від 23 січня 2001 р., в якому чітко окреслено нові шляхи його розвитку. Відповідно до чинного Указу, Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову від “Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року” 10 червня 2002 р., Закон України “Про туризм” (1995 р.). Різноманітні аспекти цієї проблеми досліджують Т. Бондаренко, Л. Вовк, Г. Гуменюк, М. Ігнатенко, М. Євтух, М. Кляп, Т. Мацейків, Р. Науменко, В. Обозний, М. Окса, Г. Поліщук, В. Прокопчук, Т. Самоплавська, О. Сухомлинська, О. Тімець, Т. Цвірова, Ф. Шандор та інші.

Туристичні походи та екскурсії з дітьми в 1930-х рр. посідали значне місце в практиці багатьох радянських педагогів. Дуже цікавий і маловивчений досвід А. С. Макаренка, який широко застосовував колективні походи для виховання. Щорічний літній похід був “завтрашньою радістю”, його розглядали не тільки як необхідну ланку навчально-виховного процесу, але і як “перспективну точку попереду”. А. С. Макаренко вважав і використовував літні походи як середню перспективу, яка полягала в колективній події, відсунутій у часі, оскільки позбавлення вихованця відпустки не тільки не дає відпочинку, а й забирає радість від руху вперед. Однак таких подій має бути не більше ніж три-чотири. А. С. Макаренко вважав, що подібна активна діяльність набагато краще, ніж переважання словесних методів у процесі виховання. Саме в походах найяскравіше видно роль живих хлоп’ячих справ у процесі виховання. Діти, перебуваючи в незвичайних для себе умовах, стають більш відкритими, що дає змогу педагогу краще оцінити поведінку кожного вихованця й побачити плюси та недоліки проведеної виховної роботи. Літні походи, до яких готувалися протягом року, давали змогу мобілізувати сили кожного члена колективу, підготувати матеріальні та побутові умови, а також вести культурну й просвітницьку підготовку.

Отже, охарактеризувати літні походи А. С. Макаренка можна так: планомірний і цілеспрямований вид соціокультурної діяльності, спрямований на навчання вихованців поза їх звичайного способу життя, що дає змогу максимально задовольнити потреби, на відміну від тих імпульсів, які дають звичне їм фізіологічне, домашнє й соціокультурне середовище перебування.

Туристична діяльність А. С. Макаренка включає в себе: 1) перетворювальну діяльність, яка охоплює всі форми людської діяльності та приводить до змін і появи завдяки обміну між людиною й природою нових знань, прагнень, думок, захоплень тощо; 2) пізнавальну – відбувається завдяки впливу суб'єкта на об'єкт, без будь-яких модифікацій, руйнувань, реконструкцій, тільки лише відображається у вигляді знань у суб'єкта про об'єкт, на який була спрямована діяльність; 3) комунікативна діяльність – значне місце у сфері вільного часу належить спілкуванню як особливій діяльності, яка є необхідною й загальною умовою формування особистості підлітка та розвитку суспільства. Переважання колективістських потреб і мотивів при встановленні відносин із членами туристичного колективу має велике значення у формуванні особистості школяра. Воно сприяє також формуванню колективістської спрямованості особистості, яка притаманна тим підліткам, зміст суспільно корисної діяльності яких визначається по'єднанням суспільних і особистих інтересів і потреб, при переважанні останніх. Тому в процесі спілкування розвиваються колективістські відносини, саме тому одним з основних суб'єктів виховної роботи, формування ціннісних орієнтацій є туристський колектив. На підставі сказаного до найважливіших умов спільної діяльності туристського колективу як основи колективістських відносин можна зарахувати: а) взаємозалежність підлітків у колективній туристичній діяльності; б) їх взаємодію у процесі суспільно корисної діяльності; в) виникнення відносин між хлопцями як з приводу туристичної діяльності, так і поза нею. Літні походи за своїми соціальними діями являють собою синтез цілого раціонального типу – “інструментально-раціональна поведінка, що передбачає вільний й усвідомлений вибір мети, така поведінка обов'язково вільна. Воля означає відсутність жодного примусу з боку колективу або юрби” й афективного – “цей тип присутній і в туристичній поведінці, зокрема, коли рішення про подорож приймають під впливом вражень і емоцій від розповідей друзів та родичів, або під впливом засобів масової комунікації” [3, с. 69–70].

Технічна сторона походів у комуні була розроблена ґрунтовно. До них готувалися заздалегідь, обговорювали і складали маршрути, місця розміщення, види транспорту, культурне обслуговування; працювали господарські та культурні комісії, які дбали про харчування та одяг на всі випадки життя. З початком походу комунари переходили від звичної загінної до взводної системи, з командирами на чолі взводів. Л. В. Конісевіч так описує похідний варіант комуні: “Взводів п'ять: оркестр, 1-й взвод – старші комунари – хлопчики, 2-й взвод – старші дівчатка, 3-й взвод – хлопчики і замикає 4-й взвод – хлопчики молодшого віку. Вишикувались у колону по шість. Попереду – оркестр, за ним в інтервалі 6 метрів – прапорна бригада, за прапором ішов Антон Семенович, очолюючи всі взводи. Попереду шеренг свого взводу йшов командир. Між взводами витримувався інтервал у 3–4 метри. Колона будувалася швидко, протягом однієї хвилини, за сигналом загального збору. Цього досягали постійними тренуваннями. Стрій виглядав красиво і парадно” [1, с. 72–73].

Доленосним кроком став перехід на самоокупність. Він означав також, що вихованці відтепер зможуть отримувати повноцінну зарплату за свою працю, чого раніше не було в жодній установі для правопорушників, це було феноменом за своєю суттю. Цінність літніх походів полягає не тільки в якості виховного інструменту,

яким користувався А. С. Макаренко, але це також є результатом його титанічної праці, яка по краплі вибудовувалася в грандіозне творіння. Тобто така форма проведення дозвілля виникла не спонтанно, а стала оформленим і фізично явним прикладом успіху діяльності трудової колонії й комуни. Краєзнавча робота в педагогічному досвіді А. С. Макаренка зводилася до широкого ознайомлення вихованців з пам'ятками району за маршрутом подорожі. В основному роботу проводили у формі екскурсій до музеїв, на виставки та інші культурні об'єкти, які розповідали про революційну, бойову і трудову славу народу:

“1928

Травень 1. Перший похід комунарів на травневі урочистості зі своїм оркестром. Оркестр грав два марші. Зараз Левшаков стверджує, що він не грав, а “ріпіжіл”. Це не заважало комунарам у той час пишатися своїм оркестром.

1929

Липень 17. Відпустка. Комуна вирушила до Москви.

Липень 20. І ось комунари в Москві. У кожного є кишенькові гроші, не більше, проте, 5 рублів, але з незвички це величезна сума. Насамперед відвідали мавзолей Леніна. Принишкли під склепіннями мавзолею. Цього моменту давно з напругою чекали.

Липень 28. Відвідування комунарами дитячої комуни в Болшево. Перед цим де тільки комунари не були! Облазили всю Москву, встигли навіть на човнах покататися на Москві-річці, а в Болшево їх вразило справжнє виробництво, промислове багатство. Болшево – це старший брат: хлопці там старші, і справа у них серйозніша. У них безліч машин, будується нова п'ятиповерхова фабрика. Побачивши цю благодать, притихли комунари і... позаздрили. З того дня почали наші комунари мріяти про завод, але як до нього було далеко!

Липень 30. Повернення комуни до Харкова.

1930

Липень 29. Виїзд комунарів у кримський похід. Вирушили трьома ешелонами.

Липень 30. Комунари прибули до Севастополя. Останній ешелон прибув до Севастополя о 2 годині ночі; ночувати комунарам було ніде, тому вишикувалися і рушили в нічний похід. У 7 верстах від міста зупинилися в горах і заночували.

Серпня 1. Прибуття комунарів у Байдари. Смичка з Байдарським комсомолом.

Серпня 2. Знаменитий перехід через Чортові сходи і 40-верстовий марш в Сімеїз. У Сімеїз прийшли о 10 годині вечора і розбудили публіку громом свого оркестру. Ночували в робочому клубі.

Серпня 3. Прибуття комуни до Ялти. Зупинилися в таборі на самому березі моря.

Серпня 31. Повернулися до Харкова, відпочили, одужали і з новою енергією накиннулися на нову роботу. Головною подією в комуні в цей час було відкриття власного робітфаку.

1931

Липень 14. Початок кавказького походу. Кавказький похід давно значився в плані – ще восени минулого року. Зараз потрібно було виїжджати мимоволі. Всі корпуси комуни були розорені – почалася перебудова і пристосування комуни для нового великого колективу на 300 комунарів. Комунари після прощального вечора в ГПУ вирушили вночі на вокзал і виїхали вранці на південь.

Липень 16. Прибуття комуни до Владикавказа. Кавказ нас зустрів зливою. Не можна було організувати обіз, не можна було просто вийти з вагона. Тільки на другий день, 17 липня, вирушити в похід по Військово-Грузинській дорозі, супроводжувані обозом з 6 парних гарб. На 8-му кілометрі вийшли із зони дощу і весело рушили у напрямку до Тифліса. Ночували в тісній школі у Ларсі.

Липень 19. Вже підходили до станції Казбек, в 50 кілометрах від міста, як раптом виявилось, що дорога вкрай розбита Тереком і переправитися через розлив неможливо. Загальні збори у замку Тамари невеликою більшістю постановили попрямувати в Тифліс через Баку. Відійшли до села Чмі, в 25 кілометрах від міста, і зупинилися на ночівлю, а до Владикавказа послали розвідку подбати про потяг.

Липень 21. Тільки на другий день нам обіцяли вагони, але обіцянки не виконали, і колоні комунарів з усіма речами і провізією, заготовленою на всю дорогу до Тифліса, довелося сідати в переповнений поїзд. Цей яскравий епізод відомий в історії комуні під назвою “Посадка в Беслані”.

Липень 21. Затвердження нового складу правління. Затвердження проекту реорганізації виробництва. Затвердження нового набору в комуну в 150 осіб.

Липень 23–25. Комунари в Баку. На промислі Бібі-Ейбат комунари добре познайомилися з нафтовиками і їх справою. Салютували прапора Бібі-Ейбат, подарованого Харківською міськрадою. Увечері були в робочому парку, де провели змичку з робітниками.

Липень 26–28. Тифліс. Давнина Тифліса, музеї, вечори в клубі ГПУ.

Липень 29. Комунари в Батумі. Тут нас особливо ласкаво прийняли, організували катання на озері. Ніч просиділи на пристані, а вранці були вже на борту “Абхазії”, щоб плисти до Сочі.

Липень 31. Прибуття комунарів до Сочі; розбитий табір; цілий місяць комунари купалися, відпочивали, зустрічалися з мешканцями будинків і санаторіїв, “ловили” ведмедів, ходили в гори і з гарячим інтересом читали листи з комуні, в яких описувалися справи будівельні. Ці справи затягувалися, і комунари вже починали нервувати. Виходило так, що повертатися в комуну нікуди.

Вересень 1. Місяць у Сочі скінчився. Вирішили поїхати до Одеси, пожити там тиждень і познайомитися з цим містом. Вночі занурилися на теплохід і 3 вересня були вже в Одесі. Перебування в Одесі було зіпсовано поганою їдальнею, а найголовніше – поганими звістками з комуні. Нарешті комунари заявили, що вони все одно їдуть додому, щоб скоріше допомогти закінченню будівництва.

Вересень 17. Повернення комуні до Харкова.

1932

Липень 31. Виїзд комунарів у відпустку до Бердянська.

Серпня 31. Повернення комунарів з Бердянська” [2, с. 158–162].

Висновки. У 1930-х рр. багато радянських педагогів приділяли увагу туристичним походам та екскурсіям. Цікавий досвід А. С. Макаренка, який широко застосовував колективні походи для виховання.

Видатний педагог використовував походи як стимул, як подарунок колективу за успіхи навчального та трудового року. Аналізуючи досвід туристичної роботи в комуні ім. Ф. Е. Держинського, А. С. Макаренко вважав, що немає кращого методу освіти та розвитку молоді за літні екскурсії та походи, щорічно влаштовуючи їх для своїх вихованців.

Список використаної літератури

1. Конисевич Л. В. Нас воспитал Макаренко / Л. В. Конисевич. – Челябинск : Челябинский областной институт повышения квалификации и переподготовки работников народного образования, 1993. – 327 с.

2. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко ; сост.: Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – Москва : Педагогика, 1983. – Т. 1. – 368 с.

3. Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму : підручник / Ф. Ф. Шандор, М. П. Кляп. – Київ : Знання, 2013. – 334 с. – (Вища освіта XXI століття).

Стаття надійшла до редакції 20.08.2014.

Самофалов И. В. Туристско-краеведческая деятельность А. С. Макаренка

В статье представлены дидактические взгляды известного педагога А. С. Макаренко по использованию туристско-краеведческой работы как одного из методов воспитания и влияния на эстетическое отношение к природе.

Ключевые слова: туристско-краеведческая работа, поход, экскурсия, воспитание.

Samofalov I. Tourist and Regional Studies Makarenko

This article contains information about menus and summer hikes and excursions in pedagogical legacy AS Makarenko. The article presents the views of prominent national didactic teacher Makarenko on the use of tourist and local history work as a method of education and the impact on the aesthetic relationship to nature. Local lore pedagogical work experience AS Makarenko was to familiarize pupils with a wide area attractions along the route of travel. Most work was done in the form of excursions to museums, exhibitions and other cultural objects that tell about the revolutionary, combat and labor glory of. In the educational system of Makarenko played an important part campaigns. In its role as an attractive year term life, the idea of a campaign united thoughts and efforts of each pupil, rallied the team. Team-building was carried out not only at the stage of preparation and conduct of the campaign, but when the guys all together remembering their completion” march”, reflecting the experience of it in the newspapers, amateur performances, games, improvisations. Uniform educational cycle tourist and local history work includes three stages: preparation for the campaign, his conduct and summarizing. Let us dwell on the final part of this collective cycle-party report on a hike. Educating students in the aesthetic attitude to nature tourism facilities are widely used in various forms of extracurricular activities. Use of this activity promotes children aesthetic perception of nature enriches the senses, emotions, perceptions, memory, thinking, language. Now is an issue of improving the traditional forms of the tour, filling them with new content, the development of new types of excursions. The main task of improving existing tours for students we see, especially in the revitalization of students aimed at development of independent thinking through the use of different methodological tools. Feeling beautiful is to assert in the minds of students of high humanistic principles, love of country, the manifestation of responsibility for the preservation and enhancement of material and spiritual values of his native land. Excursion and a matter of serious aesthetic conversation can be not only famous museums, but also old street area, a modest monument and indispensable building new Dam and zabroshenny was.

Key words: tourism and local history work, campaign, excursion, education.